

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Поняття «справедливість» надзвичайно широке, від міжособистісних взаємовідносин на мікрорівні до міждержавних (міждержавних) на макрорівні. Сприймання справедливості залежить від рівня інтелектуального та морального розвитку особистості, її установок, досвіду, системи цінностей, емпатії, зовнішнього середовища тощо. До несправедливості з психологічної точки зору доцільним буде використання поняття не тільки сприймання, а й почуття. Чим вищий рівень свідомості – тим більша ймовірність відновлення справедливості конструктивним шляхом. Для уникнення застосування примусу для відновлення справедливості необхідно дбати, щоб ступінь розвитку моралі та свідомості суспільства був на постконвенціональному рівні, завчасно попереджати порушення загальноприйнятих справедливих норм, викликати внутрішню мотивацію та внутрішнє переконання особистості вчасно відновлювати справедливість конструктивним способом.

Перспективним напрямком подальших досліджень у цій сфері є поглиблений аналіз впливу сприймання справедливості (почуття несправедливості) на мотивацію особистості зокрема та поведінку в цілому.

Список використаних джерел

1. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз; пер. с англ. В. В. Целищева, В. Н. Карповича и А.А. Шевченко. – Новосибирск : Издательство Новосибирского Университета, 1995. – 514 с.
2. Kohlberg Lawrence The Philosophy of Moral Development. - San Francisco : Harper & Row, 1981 – 441 p.

References

1. Rolz Dzh. Teorija spravedlivosti / Dzhon Rolz; per. s angl. V.V. Celishheva, V.N. Karpovicha i A.A. Shevchenko. – Novosibirsk : Izdatel'stvo Novosibirskogo Universiteta, 1995. – 514 s.
2. Kohlberg Lawrence The Philosophy of Moral Development. – San Francisco : Harper & Row, 1981 – 441 s.

Резюме. Стаття посвячена освещению психологических аспектов восприятия справедливости, формированию ее эмоционально-оценочных компонентов, условий возникновения поведения на восстановление справедливости, конструктивным и деструктивным способам такого восстановления, а также объективным и субъективным причинам возникновения несправедливости.

Автор приводит эмпирические данные, свидетельствующие, что основные ожидания сторон хозяйственного процесса - честность и справедливость как черты характера судей. Как следствие неудовлетворенности ожиданий – недоверие к суду и усиления мотивации разрешить конфликт путем переговоров или посредничества.

Ключевые слова: восприятие справедливости, чувство несправедливости, способы восстановления справедливости, сознание, нравственное развитие личности.

Summary. The article is devoted to describing the psychological aspects of justice perception, the formation of its emotional and evaluative components, conditions of behavioral formation to the justice restoring, constructive and destructive methods of this restoring, as well as its objective and subjective causes.

The author introduces empirical evidence to argue that the essential expectations of the opponents in the economic process - fairness and justice as judges' main character traits. As a result of dissatisfaction with expectations - distrust to the Court and strengthen in motivation to resolve the conflict through negotiation or mediation.

Key words: perception of justice, feeling of injustice, ways to restore justice, consciousness, moral development of the individual.

УДК 159.923

Ю.С. ВОЗНЮК

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена питанню особистісного самоствердження. Теоретичний аналіз сконцентровано на сфері психологічної думки. Виявлено особливості підходів класиків зарубіжної психології та вітчизняних вчених. Підсумовано трактування поняття самоствердження та його психологічних особливостей.

Ключові слова: самоствердження, ідентичність, Я-концепція, «Я – реальне», «Я – ідеальне».

Постановка проблеми. Питання особистісного самоствердження з давніх часів цікавило вчених різних наук про людину: філософії, психології, педагогіки. Особливо у руслі психологічної думки, де центром всіх досліджень є людина, особистість, як найбільша цінність. Поняття «самоствердження» є неоднозначним і тому й зараз залишається важливим у різних сферах людського життя. Питання утвердження власного Я безумовно залишається актуальними сьогодні. З часом, стрімкими змінами в нашому суспільстві, людина також піддається змінам. Це зумовлює необхідність постійної роботи особистості над собою, утвердження себе та свого потенціалу у повсякденному житті. Щоб проаналізувати ці процеси неодмінним залишається психологічна спадщина, основа психологічних досліджень. Тому нами визначено актуальність аналізу зарубіжних та вітчизняних дослідників даної проблеми.

Питання особистісного самоствердження були предметом дослідження таких вчених: З. Фрейд, А. Адлер, К. Левін, К. Хорні, Е. Еріксон, Е. Фромм, Б. Скіннер, Дж. Роттер, А. Маслоу, К. Роджерс, Л.С. Вигоцький, Г. С. Костюк, С. Л. Рубінштейн, В. М. М'ясищев, Б. Г. Ананьєв, Е. Нікітін, Н. Харламенкова, П. А. М'ясоїд, І. Д. Бех, О.В. Безкоровайна, О.Я. Жизномірська та ін.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі та узагальненні особливостей проблеми самоствердження особистості.

Результати теоретичного дослідження. Проблема самоствердження особистості займає особливе місце в психології. Ще у ХХ столітті в психологічній науці зріс інтерес до проблем саморозвитку особистості. Орієнтирами особистісного розвитку стають такі характеристики, як впевненість у собі, реалізація власних здібностей, активна життєва позиція, прагнення до самовдосконалення, самоствердження і визнання. Для цього необхідний певний особистісний потенціал, достатній рівень розвитку вольових якостей, усвідомлення цілей і цінностей власного життя.

Засновник психоаналізу З.Фрейд першим з учених висунув гіпотезу про неусвідомлені спонукання поведінки людини – інстинкти. Вони, на його думку, є «...остаточною причиною будь-якої активності», у тому числі й процесу самоствердження [1]. Звісно роль підсилюючого механізму самоствердження виконують вищі почуття (моральні, естетичні, інтелектуальні), але також й інстинкт самозбереження, що мобілізує усі ресурси людини для задоволення життєвих потреб.

Засновником психологічної теорії самоствердження особистості вважається А. Адлер, на думку якого, люди завжди прагнуть до переваги (самоствердження). Таке прагнення є вродженим, це «щось, без чого життя людини неможливо уявити». Це фундаментальний мотив, який притаманний усім. А. Адлер вважав прагнення до самоствердження компенсацією, яка виникає у ранньому дитинстві через почуття неповноцінності, що і визначає специфічний для людини «життєвий стиль» [3].

К. Левін вперше здійснив емпіричне дослідження самоствердження. Він експериментально підтвердив адлерівські припущення про зв'язок почуття неповноцінності і рівня домагань особистості. Завдяки експериментам було встановлено головне протиріччя самоствердження: невідповідність між тенденцією встановлювати усе більш високі цілі і тенденцією уникати зайвих зусиль, небажанням зв'язувати себе важкими зобов'язаннями. Цілі мають бути реально досяжними, а сходження до них повинне мати поступовий характер. Якщо помірне підвищення рівня домагань ігнорується, то самооцінка індивіда значно завищена, він звеличує себе над іншими людьми, або самооцінка занижена, а себе людина відчуває малоздібною істотою, вимушено підкорятися іншим [6].

Е. Еріксон займався проблемою ідентичності. Згідно його концепції, ідентичність – це твердо засвоєний і особистісно прийнятний образ себе [2]. В процесі особистісного розвитку уявлення про себе можуть змінюватися. Що, в свою чергу, впливає на самоствердження особистості. Через кризи і вибори, які їх супроводжують, відбувається розвиток ідентичності людини. Таким чином, криза, по Еріксону означає конфлікт протилежних тенденцій, що виникають як наслідок досягнення певного рівня психологічної зрілості і соціальних вимог, які пред'являються індивідові.

Якщо людина проявляє опір, боїться особистісного зростання, то суттєві зміни цінності Я неможливі, суб'єкт продовжує малоефективний, але звичний спосіб існування і не може стати тим, ким він міг стати. Самоствердження має бути засноване на волі самої особистості, її здатності рухатися вперед і розвиватися.

К. Хорні описує неврози особистості, що стосується самоствердження. Під самоствердженням К. Хорні розуміє акт утвердження власного Я або своїх домагань. Згідно К. Хорні, в цій сфері невротики виявляють велику групу заборон: на вираження своїх бажань, власної думки, критики на адресу іншої людини, можливості встановити контакт з людиною за своїм вибором. Невротики не здатні приймати самостійно рішення, мати власну думку, захистити себе від нападів або сказати «ні», якщо вони не хочуть поступатися іншим людям [3].

А.Е. Фромм взагалі розглядав самоствердження як особливий вид агресії, «псевдоагресію» (агресію без лихих намірів). Самоствердження необхідно людині не тільки для провадження певного роду діяльності, але й взагалі для її виживання через змагання в соціальному середовищі. Як зазначає Фромм, людина, перебуваючи в суспільстві, завжди прагне до самоповаги, самооцінки та самоідентифікації, а понад усе боїться бути невизнаною [8].

У напрямку біхевіоризму досвід визначається головним чином у детермінації самостверджувальної поведінки людини. Загальна формула поведінки людини за Б. Скіннером, виглядає так: Стимул - Реакція - Підкріплення. Самостверджувальна поведінка людини має свою закономірність і обумовленість. Поведінка особистості залежить від оперантних дій. Характер самоствердження у людей різний і залежить від минулого досвіду навчання.

Дж. Роттер, висунувши концепцію локусу контролю, виявив, що від знаходження джерела контролю поведінки залежить процес самоствердження особистості. Особи інтернального типу адаптуються і самостверджуються, як правило значно швидше, екстернали ж відчувають певні труднощі, оскільки у більшості випадків схильні спиратися на оточення, а не на свій власний потенціал [1].

У гуманістичній психології особистість розглядається як суб'єкт власного життя, здатний до самореалізації і саморозвитку, як неповторна індивідуальність і найвища цінність. Самоствердження трактується як одна з базових особистісних потреб, як основа самоактуалізації особистості. Воно визначається як прагнення людини до високої оцінки й самооцінки своєї особистості. А. Маслоу підкреслює унікальність людської особистості, пошуку цінностей і смислу існування, а також свободи, яка виражається в самоуправлінні

і самовдосконаленні. З його точки зору, людині від народження властиве прагнення самоактуалізуватися і утверджуватися [5].

Процес особистісного зростання, на думку К. Роджерса, призводить до реалізації потенціалу особистості. «Я – ідеальне» включає все те цінне, що людина хотіла б мати, тоді як «Я – реальне» відбиває власні характеристики «тут» і «зараз». І хоча впродовж життя Я міняється, воно все-таки зберігає природну цілісність, індивідуальність. Відмінності між «Я – реальним» і «Я – ідеальним» і є шлях до саморозвитку і самоствердження [7].

Вітчизняні вчені також проявляли інтерес до проблеми самоствердження особистості. Психологічні теорії, що розглядають питання розвитку і утвердження особистості, звертають увагу на пріоритет її потребо-мотиваційної сфери і сенсо-життєвих орієнтацій.

Г.С. Костюк пов'язував самоствердження особистості з розвитком потребо-мотиваційної сфери, ціннісних орієнтацій і діяльністю. Він зазначав, що психічні властивості людини виробляються у діяльності, зазнають у ній різних змін і стають структурами особистості [4].

А.В.М. Мясішев відмічав, що поняття потенціалу в психології є ключовим, і що система стосунків особи до зовнішнього світу і до себе самого – одна з найважливіших проблем розвитку людини.

С.Л. Рубінштейн першим з вітчизняних вчених розгорнув дискусію щодо співвідношення «внутрішнього» і «зовнішнього» чинників у формуванні особистості, а, отже, їх ролі у процесі самоствердження особистості в суспільстві. Він вважав, що «зовнішні причини діють через внутрішні умови».

За Б. Г. Ананьєвим усі прояви індивідуальності певною мірою спираються на природну основу, але вони формуються й удосконалюються у процесі суспільної практики. А.О.М. Леонтьєв, був прибічником пріоритету внутрішнього потенціалу в процесі самоствердження. «Особистість перестає здаватися результатом прямого нашаровування зовнішніх впливів; вона виступає як те, що людина робить із себе, стверджуючи своє людське життя».

Крім того, деякі вітчизняні вчені описують процес самоствердження як основний механізм соціальної активності. І. Д. Бех стверджує: «Стратегія конструювання визначення особистості пов'язана з утвердженням активності людини, її свободи», а «свобода виявляється самовизначенням духу людини, її ціннісним орієнтиром [1].

Е. Нікітін та Н.Харламенкова дійшли висновку, що самостверджуватися люди примушує хвилювання за своє буття, а через самоствердження люди набувають, утримують або розширюють обсяг свого власного буття.

Особливу роль в процесі самоствердження особистості Е.Нікітін і Н.Харламенкова відводили адекватності самосвідомості, здатності критично оцінювати свої здібності та результати діяльності. На їхню думку «самоствердження — це прагнення до високої оцінки та самооцінки своєї особистості і викликана цим прагненням поведінка»[6]. Підсумковим продуктом самосвідомості є «Я-концепція» — сукупність уявлень індивіда про себе, цілісний образ власного Я, котрий синтезує її самосприйняття такою, якою вона є, хоче бути в ідеалі і має обов'язково стати.

Р. Бернс робить висновок, що позитивна Я-концепція визначається трьома факторами: твердою переконаністю в імпонуванні іншим людям, упевненістю у здатності до того чи іншого виду діяльності і відчуттям власної значущості. Позитивна самостверджувальна Я-концепція (Я-успішний, визнаний, маю вплив) сприяє позитивним проявам особистості, ефективній її діяльності, успіхові. Негативна, самозневажаюча, самозаперечлива Я-концепція (Я-неуспішний, невизнаний, не маю впливу) погіршує результати, заважає успіхові, може сприяти негативній зміні особистості [1].

Отже, самоствердження — це фундаментальна потреба людини в саморозкритті, самовираженні та реалізації особистісного потенціалу. Це одна з базових особистісних потреб, основа самоактуалізації особистості. Самоствердження полягає в прагненні людини до переживання власної цінності, високої оцінки й самооцінки, в прагненні до визнання, переваги, є шляхом від «Я – реального» до «Я – ідеального». Це твердо засвоєний і прийнятний образ себе, своїх домагань.

Для цього необхідний певний достатній рівень вольових здібностей, усвідомлення власної значущості, усвідомлення цілей і цінностей власного буття, належний рівень потребо-мотиваційної сфери.

Певною мірою спирається на природну основу і має інстинктивний характер, але в той же час формується й удосконалюється у процесі суспільної практики та досвіду. Самоствердження залежить від індивідуальних особливостей, здібностей, виховання і можливостей людини.

Особливу роль в процесі самоствердження займає адекватність самосвідомості, здатність критично оцінювати свої здібності та результати діяльності. Особистість утверджується не тільки в певній діяльності, але й взагалі в соціальному середовищі. Проявляється у вираженні своїх бажань, власної думки, здатності приймати самостійно рішення, а також твердій переконаності в імпонуванні іншим людям, або навіть вмінні сказати «ні».

Через самоствердження люди набувають, утримують або розширюють обсяг свого власного буття. Позитивна самостверджувальна Я-концепція (Я-успішний, визнаний) сприяє позитивному світогляду, ефективній діяльності, успішності. Негативна, самозневажаюча Я-концепція (Я-неуспішний, невизнаний) погіршує самопочуття, результати, заважає людині, може сприяти негативній зміні особистості та викликати хвороби.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Самоствердження – це одна з базових особистісних потреб людини в саморозкритті, самовираженні та реалізації особистісного потенціалу. Через

самоствердження люди набувають і розширюють обсяг свого власного буття. Це дозволяє сформулювати себе, як особистість, та визначити свою позицію у суспільстві.

Однак можна зазначити, що у зв'язку з розвитком сьогодення, постійними змінами та необхідністю пристосування до них, поняття самоствердження залишається таким, що не є чітко окресленим і потребує постійних удосконалень, змін та трансформацій, а, відповідно, подальших досліджень, які б дозволяли вирішувати питання самореалізації особистісних здібностей, потенціалів та забезпечення духовного здоров'я кожного.

Список використаних джерел

1. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: монографія / О. В. Безкоровайна – Рівне: Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, 2009. – 470 с.
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон / Пер. с англ. М.: Издательская группа Прогресс, 1996. – 344 с.
3. Киреева Е.А. Различия типов самоутверждения у мальчиков и девочек подросткового возраста // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 9–6. – С. 1352-1356;
4. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Григорий Силович Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
5. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу; [Пер. с англ. Татлыбаева А. М.]. – СПб.: Евразия, 1999. — 478 с.
6. Никитин Е.П., Харламенкова Н.Е. Феномен человеческого самоутверждения / Е.П. Никитин, Н.Е. Харламенкова.– СПб.: Алетейя, 2000. – 224 с.
7. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс. – М.: Прогресс, Универс., 1994. – 480 с.
8. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм / Пер. П. С. Гуревич. – М.: Республика, 1999. – 670 с.

References

1. Bezkorovajna O. V. Vy`xovannya kul`tury` osoby`stisnogo samostverdzhennya v rann`omu yunacz`komu vici: monografiya / O. V. Bezkorovajna – Rivne: Rivnen. derzh. gumanit. un-t, 2009. – 470 s.
2. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis / Jerik Jerikson / Per. s angl. M.: Izdatel'skaja gruppa Progress, 1996. – 344 s.
3. Kireeva E.A. Razlichija tipov samoutverzhdenija u mal'chikov i devocek podrostkovogo vozrasta // Fundamental'nye issledovaniya. – 2014. – № 9–6. – S. 1352-1356;
4. Kostjuk G. S. Izbrannye psihologicheskie trudy / Grigorij Silovich Kostjuk. – M.: Pedagogika, 1988. – 304 s.
5. Maslou A. G. Motivacija i lichnost' / A. G. Maslou; [Per. s angl. Tatlybaeva A. M.]. – SPb.: Evrazija, 1999. – 478 s.
6. Nikitin E.P., Harlamenkova N.E. Fenomen chelovecheskogo samoutverzhdenija / E.P. Nikitin, N.E. Harlamenkova.– SPb.: Aletejja, 2000. – 224 s.
7. Rodzhers K. R. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka / K. R. Rodzhers. – M.: Progress, Univers., 1994. – 480 s.
8. Fromm Je. Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti / Jerih Fromm / Per. P. S. Gurevich. – M.: Respublika, 1999. – 670 s.

Резюме. Стаття посвящена вопросу личностного самоутверждения. Теоретический анализ сконцентрирован в сфере психологической мысли. Выявлены особенности подходов классиков зарубежной психологии и отечественных ученых. Подведены итоги толкования понятия самоутверждения и его психологических особенностей.

Ключевые слова: самоутверждение, идентичность, Я-концепция, «Я - реальное», «Я - идеальное».

Summary. The article is devoted to the issue of personal coming into being. Theoretical analysis focused on the field of psychological thought. It was found the features of approaches of researchers of classical psychology and domestic scientists. It was generalized interpretation of the concept of personal coming into being and its psychological characteristics.

Key words: an own coming into being, identification, self-concept, "I am in the real", "I am in the ideal".

УДК 159.922.8:378-044.332

А.М. ВОРОБІЙОВ, О.О. ДЕМЧУК

УМОВИ АДАПТАЦІЇ ТА ФАКТОРИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Термін «адаптація» використовується для опису різних проблем і труднощів що виникають при переході з одного ступеня навчання на інший.